

(15) 1907 & 1910: Oeniga socialistiska kvinnor

Those women who began to identify their interests as coinciding with other women rather than, or as well as, with men of their own strata, were in a particularly stressful position.

Leonore Davidoff, 1998

När Andra internationalen hade samlats till kongress i London 1896 hade en liten grupp kvinnor där privat diskuterat möjligheten att skapa en internationell organisation för socialistiska kvinnor. Det blev just då inget av den storslagna idén. Tio år senare, vid ett nationellt möte i Mannheim, tog tyska socialdemokratiska kvinnor initiativ till en internationalisering. De kallade samman kvinnor i anknytning till den återkommande internationella socialistkongressen,¹ som 1907 för första gången skulle hållas i Tyskland.

Vid Andra internationalens sjunde konferens i Stuttgart 1907 var arbetarskyddslagstiftning eller socialpolitik inte längre aktuella. Fortfarande i Amsterdam 1904 hade socialförsäkringar och arbetarskydd funnits på dagordningen. Kvinnor och män hade varit integrerade i samma resolution om en arbetarförsäkring. Då hade inte nattarbetsförbudsidén återupprepats, men krav ställts på bland annat försäkringar som täckte graviditet och moderskap.² Det hade varit vaga formuleringar utan precisering.

Socialistkongressen i Stuttgart startade en söndag i augusti. I aulan i Liederhalle öppnade belgaren Émile Vandervelde högtidligt mötet för all världens socialister. Den första dagen avslutades med ett massmöte, då ”tusentals arbetare med sina kvinnor och barn strömmade” till festplatsen Cannstatter Wasen.

1. Haupt formulerar det som att kvinnorna 1896 ville ”établir une correspondance internationale”. Haupt 1964:346; [UW:] Det kan vara intressant att hålla formuleringen i minnet inför mötet under IWSAkongressen i Stockholm 1911.

2. Haupt 1964:181, 185f; *Congrès socialiste international. Amsterdam, 14–20 août 1904. Histoire de la IIe Internationale*. Tome 14, Geneva: Minkoff Reprint u å (trol 1980): 290, 305ff, hädanetter = *Histoire ... Tome 14*.

Sex talartribuner var uppställda. Åhörarna kunde ströva i sensommarkvällen från den ena till den andra och lyssna till brandtal av ledande socialister. Där talade Jean Jaurès från Frankrike, Hjalmar Branting från Sverige och James Ramsay MacDonald från England förutom berömda tyska talare som Clara Zetkin, Eduard Bernstein, August Bebel och österrikaren Victor Adler.³

Behandlade kongressen i Stuttgart kvinnornas villkor på arbetsmarknaden? Knappast alls. Och vilken inställning hade den till frågan om jämlikheten mellan kvinnor och män i mer konkret bemärkelse? Utvecklades till exempel den fackliga rörelsens strategier? Nej, sådana var inte aktuella. Vi har sett att man tidigare varit positiv till införandet av särslag för kvinnoarbetet. Den frågan förblev viktig men inte diskuterad – den var etablerad. Rösträtt för kvinnor hade Andra internationalen gett sitt bifall till i Amsterdam 1904 och stödet förnyades i Stuttgart.⁴ Clara Zetkin talade där för resolutionen om rösträtt. Inför den övervägande manliga publiken nämnde hon i sitt tal knappast kvinnor som mödrar. Zetkins argument för rösträtt grundade sig på kvinnors deltagande i produktionen. Deras insatser i samhället gav dem rätt att få politisk jämlikhet. Hon nämnde i förbigående att kvinnor kunde uppleva en konflikt mellan moderskap och yrkesliv. Hon fördömde som vanligt samarbete med den borgerliga kvinnorörelsen; kvinnor från arbetarklassen hade sin solidaritet med män ur samma klass. I gengäld var det viktigt att de socialdemokratiska partierna – och hon menade med detta tydligt männen i dessa partier! – stödde kvinnors rösträtt. Zetkin talade för en allmän rösträtt utan inskränkningar.⁵

Det är påfallande hur sparsamt kvinnors civilstånd eller biologiska särart användes i de socialistiska diskussionerna om rösträtt. På detta område gav kongressen sitt tysta bifall till en jämlikhetspolitik mellan kvinnor och män. En politisk jämlikhet behövde däremot inte medföra konsekvenser i arbetslivets genusarbetsdelning, vilket kvinnokongressen skulle komma att bekräfta.

3. *Congrès socialiste international. Stuttgart, 16–24 août 1907. Histoire de la IIe Internationale.* Tome 17, Geneva: Minkoff Reprint 1985:327ff, hädanefter = *Histoire ...* Tome 17; "Zu tausenden strömten die Arbeiter mit ihren Frauen und Kindern [...]", (citatet 173 sägs vara taget ur en beskrivning i *Vorwärts*), *Histoire ...* Tome 17:173ff.

4. *Histoire ...* Tome 17:595f, (resolutionen, i originalet 265ff) & Clara Zetkins tal 659–673 (i originalet 329–343); Haupt 1964:199; *Histoire ...* Tome 14:582, Tome 17:210ff, 290ff.

5. Endast engelskan Murby försvarade suffragetternas krav på begränsad rösträtt hellre än ingen alls för kvinnor. *Histoire ...* Tome 17: 595f, 659ff.

Socialistisk kvinnokongress i Stuttgart 1907

I Stuttgart 1907 hölls för första gången en separat internationell socialistisk kvinnokongress. Den ägde rum under två dagar i anslutning till Andra internationalens kongress. Kvinnor från 15 länder hade samlats.⁶ En grundförutsättning för alla kongressens inlägg om kvinnor och deras rösträtt var bilden av modern och moderskapet.

Den inflytelserika Margaret MacDonald – gift med James Ramsay MacDonald, en av grundarna av och ledande inom Labour Party – hade inför kongressen 1907 skrivit om sina förväntningar på den. Hennes förhoppningar kan ge en förståelse för vad socialistiska kvinnor väntade sig av sitt parti. Åtminstone visar hennes reflexioner vad en aktivist ville att kvinnor skulle få ut av socialismen. MacDonald framhöll att socialismen låg nära kvinnors hjärtan eftersom den var ett stöd för hem- och familjeidealet; socialismen stod för bättre levnadsvillkor för barn, bättre arbetarskyddslagar, bättre löner och bättre bostäder. Socialismen lovade

oss kvinnor, oss mödrar, oss hustrur, döttrar och systrar dessa framsteg, och vill därför tillgodogöra sig våra särskilda kunskaper och erfarenheter, för att kunna skapa dessa reformer.

Margaret MacDonald benämnde och ville behandla kvinnor utifrån deras relation till män. Det var viktigt att de fick rösträtt och skyddslagar, eftersom de hade speciella erfarenheter och behov. Hon uttryckte oro för att hennes inlägg skulle uppfattas som kritiskt mot män; socialistiska kvinnor ville verka i harmoni med männen inom sin klass, i motsats – framhöll hon – till borgerliga kvinnor. MacDonald sade sig arbeta för jämlikhet⁷, vilket tydligen var det samma som samarbete med socialdemokratiska män utifrån deras samhällsanalys. Hennes sätt att betona kvinnor som relaterade till män och barn genom familjen, anknöt till en stark strömning inom socialdemokratien.

Dagordningen på kvinnokongressen 1907 bestod bara av tre punkter:

6. Erste internationale Konferenz sozialistischer Frauen hölls lördagen 17/8 och måndagen 19/8 1907. Ottilie Baader hade skrivit under inbjudan, i de tyska socialistiska kvinnornas namn. *Histoire ...* Tome 17:303–325; Dornemann 1973:211.

7. "[...] uns Frauen, uns Mütter, uns Ehefrauen, Töchtern und Schwestern diese Wohltaten und verlangt dafür unsere besonderen Kenntnisse und Erfahrungen, um diese Reformen in die Wege zu leiten." (663) MacDonald 1907:663ff.

rapporter från socialistiska kvinnoorganisationer, skapandet av regelbundna förbindelser mellan dessa organiserade kvinnliga kamrater samt kvinnorösträtten.⁸ Clara Zetkin ville i Stuttgart ge sken av internationell enighet kring arbetarskydd för kvinnor i sin sammanfattning av länderrapporterna:

De främsta kraven i alla rapporterna från olika länder kan man sammanfatta i några få ord: mer skydd mot utnyttjandet av kvinnan som arbeterska, som mor, som hustru, som medborgare [på den ena sidan] och på den andra sidan erövring av den politiska jämlikheten, så att de [det vill säga kvinnorna] kan hjälpa de klassmedvetna proletärerna i deras kamp mot det borgerliga samhället för att kullkasta den nuvarande samhällsordningen. (Livligt bifall.)⁹

Clara Zetkin skilde i sitt tal ut kvinnor; de var mödrar och hustrur men även arbeterskor. I alla dessa funktioner behövde kvinnor ”skydd”, mer skydd än de redan hade. Ett politiskt medborgarskap för dessa kvinnor skulle göra att de kunde ge de kämpande ”klassmedvetna proletärerna” stöd: proletärerna var män som kämpade. De beskyddade kvinnorna skulle ge dem sitt politiska stöd för ett bättre samhälle. Hon följde en dåtida retorisk konvention som känns märklig ur ett anakronistiskt historiskt perspektiv, speciellt när en kvinna använde sig av den. Men i den socialistiska retoriken var arbetaren en man och kvinnan hans medhjälperska och hustru. Zetkin avvek inte från den.

Länderrapporterna hade Zetkin tolkat så att de överensstämde med hennes och det tyska partiets åsikt om skyddslagar. Egentligen var det bara två rapporter, den tyska och kortfattat den österrikiska, som överhuvudtaget nämnde arbetarskyddslagstiftning för kvinnor positivt. Den finska rapporten nämnde att arbetarskydd diskuterats i Finland men inte resultatet – nämligen att det avvisats efter en enkät bland arbeterskor. I de andra länderrapporterna nämndes inte arbetarskyddslagar alls. Clara Zetkin hade låtit sina egna önsningar bli till retorik när hon i sin översikt som det allra första önskemålet

8. *Histoire ...* Tome 17:304.

9. "Die zunächstliegenden Forderungen aus den Berichten aller Länder lassen sich in die Worte zusammenfassen: Mehr Schutz der Frau als Arbeiterin, als Mutter, als Gattin, als Staatsbürgerin gegen Ausbeutung, und auf der anderen Seite Eroberung der politischen Gleichberechtigung, damit sie die klassenbewussten Proletarier in ihrem Kampfe gegen die bürgerliche Gesellschaft darin helfen kann, die heutige Gesellschaftsordnung über den Haufen zu werfen. (Lebhafte Beifall.)" *Histoire ...* Tome 17:312.

förde fram ”skydd” av kvinnor, och i den önskan blandade positioner kvinnan hade i familjen (”mor” och ”hustru”) med dem hon hade som arbetande samhällsvarelse (”arbeterska” och ”medborgare”). Det förblev oklart vad detta skydd skulle bestå av men allt beskydd och ökat beskydd av kvinnor tycktes positivt. Däremot nämnde nästan varje länderrapport rösträtt för kvinnor som önskvärd; där refererade Zetkin riktigt. Att rösträtten nämndes var inte märkvärdigt eftersom den var uppsatt som en punkt på dagordningen för kvinnokongressen,¹⁰ vilken alla hade läst innan de formulerade sina rapporter.

De tyska socialdemokratiska kvinnornas tidskrift *Die Gleichheit* blev efter livlig diskussion på kongressen vald att fungera som den internationella socialdemokratiska kvinnoorganisationens språkrör. Organisationen etablerades och Clara Zetkin blev dess sekreterare. Ett kansli skulle sköta samordningen mellan de anslutna ländernas socialistiska kvinnoorganisationer via tidskriften. Zetkins inflytande över protokollens utformning blev avgörande för hur bilden av de socialistiska kvinnornas ställningstaganden formulerades och fördes ut internationellt – och vilken bild läsarna därmed serverades om vad som var det goda och rätta för socialistiska kvinnor. Beskrivningen av kongressen i *Die Gleichheit* blev efteråt till sanning. Zetkins protokoll blev den bild som gavs omvärlden och eftervärlden. Louise Dornemann, en av Clara Zetkins biografer, skriver att intriger försökte hindra att Clara Zetkin valdes till ledare, det vill säga sekreterare, och antyder en spricka mellan en höger- och en vänsterfraktion. Dornemann går inte ytterligare in på anledningen till denna skillnad men påstår att Lily Braun hade velat ansluta kvinnornas kansli till Andra internationalens kansli i Bryssel.¹¹ Nu blev den istället fristående. Kunde den ha haft med frågan om nattarbetsförbud och jämlikhet att göra? Det verkar inte troligt.

Den viktigaste frågan på kvinnokongressen var rösträtt för kvinnor. En allmän rösträtt utan inskränkningar blev kvinnokongressens linje, utan att moderskapet åberopades. Häftiga utfall riktades mot den borgerliga rösträttsrörelsen, särskilt den engelska, som sades arbeta för en klassegoistisk rösträtt för överklasskvinnor för att skydda privategendom och det bestående sam-

10. *Histoire ...* Tome 17:304.

11. *Histoire ...* Tome 17:311ff; Dornemann 1973:210ff.

hället. I rösträttsfrågan var de ledande tyska socialdemokratiska kvinnorna kompromisslösa i sin önskan om jämlikhet med män och den hållningen blev även kvinnokongressens, även om full enighet inte uppnåddes.¹²

Feministisk socialistisk kupp i Köpenhamn 1910

Finland och Norge hade sänt delegater till den socialistiska kvinnokongressen i Stuttgart år 1907. Men ingen kvinna från Sverige eller Danmark hade kunnat närvara. Deras frånvaro kan kanske förklara att det inte blev någon diskussion om arbetarskyddslagstiftning för kvinnor. Det skulle bli annorlunda vid Andra internationalens kongress i Köpenhamn 1910. De danska och svenska kvinnorna skulle där ifrågasätta de andras inställning till särdrag för kvinnor. Det orsakade en uppståndelse som snabbt tystades ner och som därefter nästan avförts från historieskrivningen. Den första som förminskade motståndet mot skyddslagarna var Clara Zetkin i *Die Gleichheit*. Av henne beskrivs aktionen i det närmaste som omogen. Zetkins biograf Louise Dornemann undviker kontroversen och nämner bara att arbetarskydd togs upp i ett inledningsanförande. Däremot har den danska historikern Anna-Birte Ravn lyft fram de tydliga motsättningarna.¹³

På dagordningen i Köpenhamn stod nästan samma punkter som i Stuttgart: ett nätverk för kvinnliga socialister, kvinnorösträtt och socialvård för mödrar och barn. Debatten om rösträtt drog ut på den knappa tiden. De engelska fabianerna försvarade en inskränkt rösträtt, på samma sätt som den borgerliga rösträttsrörelsen i England gjorde det. Fabianerna menade att det var rätt att kräva rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män. De hävdade en enkelt feministisk jämlikhet – men inte med de orden – framför en klassbaserad. De andra delegerade ville se en kamp för allmän rösträtt.¹⁴

Det fanns inte mycket tid kvar när dagordningens sista punkt om mo-

12. *Sozialistische Monatshefte* 1907:890; *Histoire ...* Tome 17:31 ff.

13. *Reports to the First International Conference of Socialist Women* 1907; Zetkin 1910a & b; Dornemann 1973:232; Det mesta av min framställning bygger på Ravn 1995; Till kongressen kom 97 delegerade kvinnor från 17 länder. Den tyska delegationen innehöll 14 personer, den svenska troligen så många som 12 kvinnor och de danska var 37 eller 40 kvinnor stark; Två handskrivna listor med deltagarnas namn finns, en med brevhuvud från *Die Gleichheit*, en med brevhuvud "International socialistisk Kvindekongference, København 26.–27. August 1910" med något olika uppgifter. 33.536/Kasse 770 ABBA; För uppgifter om Sverige, Karlsson 1995.

14. Zetkin 1910a & b.

derskapskydd och barn kom upp till behandling. Då lanserade en grupp danska kvinnor kuppattat en ny resolution. Den var riktad *mot* skyddslagar enbart för kvinnor – det vill säga mot nattarbetsförbudet – samtidigt som den ville se sociala reformer, som moderskapsförsäkring och ledighet vid barns-börd. Aktionerna, som var väl förberedd, kom som en total överraskning för de flesta. Ett tryckt flygblad delades snabbt ut. Att frågan inte satts upp på dagordningen tyder på att aktivisterna hade ansett det omöjligt att agera den vägen, vilket antyder en förhandscensur och en styrd dagordning. Pamfletter distribuerades på tre språk: danska, tyska och engelska. Flygbladet var skrivet i den socialistiskt feministiska andan. Liksom de socialistiska feministerna, som arrangerat kongresser i Paris på 1890-talet, var undertecknarna positiva till generella arbetarskyddslagar för alla arbetare men inte till ett nattarbetsförbud enbart för kategorin kvinnor. Ett sådant var ett hinder för arbeterskor ”i Kampen for Brødet”. Resolutionen var signerad av fjorton kvinnor. Bland dem fanns Henriette Crone, Hildora Mouritzen, Gudrun Bodø och Marie Christensen, alla centralt placerade inom fackliga och socialdemokratiska organisationer.¹⁵ De danska aktivisterna bad konferensen att stödja deras resolution, som i sin helhet hade följande lydelse:

Konferencen udtaler:

Under de kapitalistiske Samfundsforhold er Kvinden ikke mere alene Hustru og Moder, men hun er tvunget ind paa Industriens Arbejdsmarket, hvor et stadigt stigende Antal finder Beskæftigelse. Dette er Udviklingens uomtvistelige Linier.

Der maa ogsaa erkendes, at Vejen til Kvindens Ligestillelse med Manden, kun kan ske ved Kvindens økonomiske Ligestillelse. Denne kan først fuldbyrdes ved Socialismens Gennemførelse.

Paa Vejen her henimod kræver Konferencen tillige, at der ydes Kvinden som Moder, Beskyttelse, og man anerkender alle de Bestræbelser, der gaar ud paa at yde Moder og Barn Beskyttelse mod Kapitalens Rovdrift, og mod Nød og Elendighed, og opfordrer det internationale Socialdemokrati til at sætte al Kraft ind paa at fremskaffe saadanne Love.

15. Undertecknarna var: Henriette Crone (1874–1933), Hildora Mouritzen, Alfrida Petersen, Gudrun Bodø, Johanne Jensen, fru Bötcher (13. Kreds), Louise Wuertz, Alvilda Jensen (Hørsholm), M. Camilla Nielsen, Louise Anderberg-Jensen, Marie Christensen, N. Hansen (Esbjerg), Gram Petersen, Ella Rasmussen. Pamflett ”Dagsordenens Punkt 4”, 33.536/Kasse 779, ABBA.

Konferencen uttaler sig derimod bestemt mod Undtagelseslove, der stiller Kvinden ugunstigere end Manden i Kampen for Brødet, hvorved Kvindens økonomiske Selvhævdelse vanskeliggøres. Som en saadan Undtagelseslov betragter Konferencen Forbudet mod Natarbejde for voksne Kvinder, naar der ikke samtidig følges af Forbud mod Mænds Natarbejde.

Konferencen opfordrer derfor det internationale Socialdemokrati til at sætte Kraft ind paa Gennemførelse af Programpunktet om Forbud mod Natarbejde for *saavel Mænd som Kvinder*.¹⁶

Resolutionens grunduppfattning var att nattarbetsförbudet skulle försämra kvinnors försörjningsmöjligheter. De två sista paragraferna handlade helt och hållet om protesten mot ett nattarbetsförbud, vilket avisades om det inte omfattade män. Resolutionen betonade att kvinnor var ”vuxna” och hade behov av ekonomisk självständighet.

För att framföra sitt förslag använde de danska kvinnorna en välkänd socialistisk retorik, men för sina egna syften. Resolutionens inledning lät relativt ofarlig och kunde ha förekommit i vilken socialistisk text som helst. Den formulerades i typiskt socialistiskt retoriska fraser som ”kapitalets rovdrift”. Deras syn på utvecklingen av samhället var den deterministiska: att kvinnor kom ut i lönearbete var oundvikligt. De var mer precisa när de framhöll att den ekonomiska jämlikheten var central för ett kommande jämlikt förhållande mellan kvinnor och män.

Författarna till flygbladet lade vikt vid att använda formuleringar som var vanliga bland socialister. De utnyttjade en retorik som lyfte fram kvinnors släktskapsförhållande till män; kvinnor benämndes som ”hustrur” och ”mödrar”. Det var ord som ofta hade använts vid *försvaret* av nattarbetsförbudet. Clara Zetkin hade använt samma beteckningar i sitt stora tal i Stuttgart, där hon talade om kvinnan som ”mor” och ”hustru” tätt ihop med beteckningarna ”arbeterska” och ”medborgare”. Men Zetkin hade inte problematiserat dessa kvinnoroller, utan tvärtom blandat dem och fått dem att verka som nödvändigt sammankopplade för alla kvinnor. De danska oppositionella gjorde motsatsen, när de talade om ”vuxna kvinnor” och deras rätt till ekonomisk självständighet på samma villkor – utan ett nattarbetsförbud – som män.

Undertecknarna drog sig inte för att använda ordet ”beskydd”. De bad att

16. Pamflett ”Dagsordenens Punkt 4”, 33.536/ Kasse 770, ABBA [UWs kursiv].

socialdemokratin skulle ge ”moder och barn beskydd mot kapitalets rovdrift” och syftade därmed på att de önskade en moderskapsförsäkring för gravida och nyblivna mödrar, som gav dessa betald ledighet. Men de inkluderade inte i detta skydd några särslag för alla kvinnor under alla förhållanden. Dessa kvinnor skilde på lagstiftning som riktades mot verkliga mödrar och gav dem fördelar under bestämd tid och på lagar som generellt riktades mot *alla* kvinnor som potentiella mödrar; skillnaden gjordes tydlig i förslaget.

Mellan raderna kan man läsa in uppfattningen att kvinnor tävlade med män om arbetstillfällen, precis som den socialistiska analysen påstod. Och de danska kvinnorna begärde att få konkurrera med män på jämlika villkor, utom när det gällde barnsörd. Därmed gav de sig in i debatten om kvinnor som så kallade smutskonkurrenter. De var villiga att ställa upp på en konkurrens med män på arbetsmarknaden. Deras villkor var lika villkor. Implicit lovade kvinnorna att inte konkurrera med lägre löner om män lät dem få jämlika villkor. Bakom detta låg kravet på lika lön för lika arbete, som många kvinnor tidigare hade begärt. Det låg en utmaning i kvinnors vilja att konkurrera; män hade ofta klagat på att kvinnor konkurrerade ojuste. Här svarade kvinnorna: vi går med på jämlik konkurrens och vi avvisar därför allt särskilt skydd.

Debatten kring ett nattarbetsförbud var livlig i Danmark vid denna tid. Landet hade fått uppskov med sin ratificering av Bernkonventionen. Sedan 1909 pågick en revidering av den danska fabrikslagstiftningen som ännu inte var avgjord. Andra internationals kongress hölls mitt under pågående nationell opinionsbildning. Det måste ha bidragit till att danskorna ville markera sitt motstånd mot nattarbetsförbudet även i detta internationella sammanhang. Det kändes dessutom aktuellt eftersom Bernkonventionen hade antagits i grannlandet Sverige år 1909, och där föregåtts av protester från borgerliga och socialdemokratiska kvinnoorganisationer.

Redan år 1900, när nya fabrikslagar skulle antas i Danmark, hade stora protestmöten organiserats mot skyddslagar för kvinnor. Både borgerliga kvinnor och danska kvinnofackföreningar, som Dansk typografforbunds Kvindeelige Afdeling och Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, hade arrangerat möten mot särslagarna, vilka därefter inte blev antagna. När en revision av fabrikslagen skulle göras igen 1909 gick borgerliga och socialdemokratiska kvinnor ut i gemensamma protester. De uppfattade läget som mer riskabelt

efter att Bernkonventionen 1906 hade antagits och lobbygrupper hade satt igång sin verksamhet för att få den accepterad runt om i Europa. Ett protestmöte 1909 i Köpenhamn hade samlat 1200 personer, mest kvinnor. Det mansdominerade socialdemokratiska partiet var *för* ett nattarbetsförbud för kvinnor, däribland även den kvinna som i den danska arbetarrörelsen hade Clara Zetkins position, nämligen Nina Bang. Hon hade, precis som Zetkin inom den tyska socialdemokratin, drivit en kampanj för särlagar för kvinnor i artikelform, med vändningar och argument som liknade dem Zetkin använt i *Die Gleichheit*. Emot nattarbetsförbudet var däremot flera av de danska fackförbunden för kvinnor. I den klassöverskridande koalition mot lagstiftningen som var verksam vid tiden för Köpenhamnskonferensen var Henriette Crone, ordförande i Dansk typografforbunds Kvindelige Afdeling, en av de ledande. Den borgerliga sidan leddes av en fabriksinspektris, Julie Arenholt.¹⁷

I ett europeiskt perspektiv var det ovanligt att en fabriksinspektris var emot nattarbetsförbudet men inte i ett nordiskt. Finskan Vera Hjelt och norskan Betzy Kjelsberg, båda yrkesinspektriser, hörde till kritikerna. Den svenska yrkesinspektrisen Kerstin Hesselgren var inte heller otvetydigt positiv till nattarbetsförbudet men fick foga sig i att kontrollera det sedan det i Sverige blivit beslutat 1909. Det skulle träda i kraft 1911. Ett samarbete mellan socialistiska och borgerliga kvinnor var inte vanligt i Europa. Men i Danmark och Sverige hade gemensamma aktioner vidtagits av kvinnoorganisationer över klassgränserna mot ett nattarbetsförbud.¹⁸

Resolutionen mot nattarbetsförbudet, som kuppades fram i Köpenhamn bland de församlade socialistiska kvinnorna, stöddes av alla danskorna utom tre i delegationen. Den fick stöd av alla närvarande svenskor. Dessa utgjorde de två största kvinnogrupperna på kongressen. Ändå förlorade de – enligt den bestämda röstordningen i vilken man röstade per land – när alla andra länders kvinnorepresentanter var emot förslaget. Typografen Henriette Crone hade med eftertryck och temperament försvarat den oppositionella resolutionen och fått hörbart stöd under mötet av danskor och svenskor. Danskan Nina Bang hade tillrättaviserat dem på sitt partis vägnar och Gertrud Hanna gjorde

17. Ravn 1995:215ff; brev från Louise Neergaard till M. Rutgers-Hoitsema 24/3. och 9/4 1911, Mapp 13 Coll R-H, IIAV.

18. Hjelt 1909; Karlsson 1995; Ravn 1995; Åkerblom 1998:Kap 4; [UW:] Kerstin Hesselgren blev sedermera en av Sveriges första fem kvinnliga riksdagsledamöter.

detsamma som taleskvinna för de fackligt aktiva tyskorna.¹⁹

Danskorna hade vågat formulera den socialistiskt feministiska ståndpunkten om ett nattarbetsförbud för alla. Det överrumplande tillvägagångssättet visar att de varit medvetna om det kompakta motstånd som väntade. Men de ville ändå göra sin markering, säkert även riktad mot den inrikes publiken. Kanske hade de hoppats att deras åsikter skulle bli kända utomlands eftersom kongressen var internationell. Så skedde – men inte på ett positivt eller ens neutralt sätt.

Clara Zetkin rapporterade i *Die Gleichheit* om kvinnokongressen och gav samtiden och eftervärlden sin version. Resolutionen framställdes i det internationella organet för socialdemokratiska kvinnor enbart som störande. Zetkin använde värdeladdade ord och skrev att det var en ”smärtsam överraskning” att på en socialistisk kvinnokonferens möta motstånd mot nattarbetsförbudet. Enligt henne hade de danska och svenska deltagarna med ”lidelse” försvarat sin ståndpunkt. Zetkin betecknade aktionen som *frauenrechtlich* – det adjektiv som i socialdemokratiska kretsar på ett nedsättande vis betecknade inskränkta borgerliga kvinnors yrkande. Clara Zetkin tyckte att danskorna hävdade en mekanisk jämlikhet mellan könen och att kvinnliga typografer drev ett särintresse när de krävde rätt att få arbeta på natten.

Kvinnokongressen i Köpenhamn avslutades genom att anta en fredsresolution och en om rösträtt för kvinnor. Därtill antog den en lång resolution om social omsorg och sociala reformer till förmån för mödrar och barn.²⁰

På Andra internationalens efterföljande stora kongress – med män i majoritet och med kvinnor bland deltagarna också – togs arbetarskydd och kampen mot arbetslösheten upp på dagordningen. Där upprepade man den resolution om arbetarskydd ”för båda könen” som antagits i Paris 1889, i vilken man bland annat begärde ett nattarbetsförbud för alla arbetare om detta var möjligt. Man lade till de krav som rests i Amsterdam 1904 om skydd för gravida kvinnor och kvinnor som födde barn, samt andra om änkor och faderlösa. Resolutionen var precis i frågan om ett nattarbetsförbud enbart för kvinnor

19. Zepler 1910a & 1910b:1455f; Hagemann 1995: 267; Ravn 1995.

20. "Gleichheit der Geschlechter", "leidenschaftlich", "eine schmerzliche Überraschung" (388), Zetkin i *Die Gleichheit* 1910:387ff; Zepler 1910b:1455f; Hagemann 1995:267.

– precis som den redan varit i Paris 1889. Det fanns som ett delförslag under förslaget om generellt förbud.

En enda person ville ha en ny skrivning för att betona jämlikhet mellan kvinnor och män: Carl Lindhagen, borgmästare i Stockholm, tidigare liberal som nyligen gått över till socialdemokratin. Han hade i den svenska riksdagen motsatt sig nattarbetsförbudet för kvinnor. Lindhagen försökte i Köpenhamn under den förberedande kommissionsbehandlingen av arbetsmarknadsfrågor införa en ändring i skrivningen om nattarbetet. Han hade lyckats rensa resolutionen om arbetslöshet från en formulering, som kunde tolkas som negativ till kvinnors industriarbete.²¹ Han mötte däremot motstånd när han ville införa en omarbetad version av nattarbetsförbudet. Lindhagens förslag var formulerat i den socialistiskt feministiska traditionen och låg i linje med vad de socialdemokratiska kvinnorna i hans hemland ville få igenom. Den krävde inte ett upphävande av Bernkonventionen men dess utvidgning till alla:

Kongressen vill att en lagstiftning om ett nattarbetsförbud för alla yrken omedelbart ska utarbetas, om inte omständigheterna förhindrar det, och att, som en följd av detta, i alla länder där en sådan förbudslagstiftning har införts för kvinnor enligt konventionen i Bern, bör den utvidgas till att bli likadan för både män och kvinnor, dock med samma reservation som ovan.²²

Lindhagen anförde som argument att den tidigare resolutionen, som hänvisade till beslut tagna vid kongresser åren 1889 och 1904, saknade nya idéer. Men hans förslag avvisades utan diskussion, trots dess förmildrande inpass om att hänsyn skulle tas till ”omständigheter”. Tvärtom ville den schweiziske

21. Carl Lindhagen var borgmästare i Stockholm 1903–1930; "[...] pour les travailleurs des deux sexes [...]" (2594), *Le mouvement socialiste*, Oct.-Nov.-Dec. 1910; *Congrès socialiste international. Copenhague, 28 août–3 septembre 1910. Histoire de la IIe Internationale*. Tome 21, Geneva: Minkoff Reprint 1982, hädanefter = *Histoire ...* Tome 21:2594f; "[...] without distinction of sex [...]" (892). May Wood-Simon, "Report of Socialist Party Delegation and Proceedings of the International Socialist Congress at Copenhagen 1910", *Congrès socialiste international. Copenhague, 28 août–3 septembre 1910. Histoire de la IIe Internationale*. Tome 19, Geneva: Minkoff Reprint 1981, hädanefter = *Histoire ...* Tome 19; The French protocol (enl Haupt var detta protokoll bäst), *Histoire ...* Tome 19:14, 456, 466.

22. "Le congrès déclare qu'une législation sur le travail de nuit dans toutes les professions doit être élaborée immédiatement, à moins que les circonstances ne le rendent inévitable et que, par conséquent, dans les pays où pareille législation n'a pas été créé en même temps pour les hommes et les femmes, une pareille législation pour les hommes devra, sous les réserves indiquées ci-dessus, suivre l'exécution de cette interdiction du travail des femmes, conformément à la convention de Berne." (i originalprotokollet s 229f) *Histoire ...* Tome 19:471f.

delegaten professor N. Reichesberg att kongressen starkare skulle ta ställning för nattarbetsförbudet för kvinnor och barn.²³ Den slutliga resolutionen förblev vid det gamla och var därmed något vag.

Carl Lindhagen hade på den stora kongressen höjt sin röst för att få en ändring och en tydligare markering av det som socialister från början sagt var meningen med nattarbetsförbudet för kvinnor: att det på sikt skulle spridas till män. Men en medvetenhet om detta långsiktiga syfte var på väg att försvinna. Troligen kände Lindhagen sig som talesman för de organiserade socialdemokratiska kvinnorna i Sverige. Han bör ha känt till den danska kuppen på kvinnokongressen. Svenskorna hade flera gånger tidigare markerat sitt avståndstagande från generella särdrag för kvinnor, bland annat vid de socialdemokratiska kvinnornas första nationella konferens, som höllits 1907. Hans syster Anna Lindhagen var en av de drivande i motståndet. Carl Lindhagen hade också starka band till den borgerliga svenska kvinnorörelsen, som var lika negativ till ett nattarbetsförbud för kvinnor.²⁴ Antagligen tyckte andra män på kongressen att kvinnokongressen, som avvisat protesterna mot nattarbetsförbudet, tillräckligt klargjorde den socialistiska ståndpunkten. Att förtydliga Parisresolutionen från 1889 med krav på att nattarbetsförbudet borde utvidgas till att omfatta män var inte aktuellt, och skulle nästan desavouera kvinnornas avvisande av det danska förslaget.

Under Köpenhamns socialistkongress för kvinnor bestämdes att en internationell kvinnodag skulle införas och firas. Om det kunde alla enas. Den första skulle hållas den 19 mars 1911.²⁵ Samma år skulle en internationell rösträttskongress hållas i Danmarks grannland Sverige. Där skulle nattarbetsförbudet för kvinnor än en gång aktualiseras fast det inte heller där fanns uppsatt på någon dagordning.

23. *Histoire ...* Tome 19:471ff.

24. Karlsson 1995:248.

25. Dornemann 1973:232f.